

ÉLETENERGIA SZOBROKBAN

Hartig Sándorral beszélget Kovács Jolánka

A lakás harminchat négyzetméteres, kétszobás. Mint a kisebb kétszobás lakások bármelyike. Ahogy a keskeny, miniatűr előszobába lépek, bentről ismerős, meleg tekintetű gipszszobor néz velem farkasszemet. Rá is ismerek azonnal Fehér Ferenc mellszobrára, amelyet Hartig Sándor a júliusban Muzslán megrendezett Szenteleky Kornél Irodalmi Tábor alkalmából készített. A két egymásba nyíló szobában fehér gipszszobrok különös társasága. Beszélgetés közben is állandóan az az érzésem, hogy sokkal többen vagyunk mint ahányan beszélgetünk. A polcokról, a szekrények tetejéről Majtényi, Wanyek Tivadar, Miroslav Antić, a Mester önmagáról készített szobra mellett gyermekmell-szobrok mosolya, kemény vonású, de derús tekintetű idős asszony gipszbe öntött mása varázsol egyedi hangulatot. A szobrok, az élők mintájára, mintha valamiképp összetartoznának.

A bábkészítés és a bábozás nagymestere szobrászművész is egyben. Beszélgetni vele – kilépés a mindennapokból. S ugyanakkor belépés Hartig Sándor világába, ahol önzetlen szeretettel fogadja a belépőt, mesél, mutat, elmagyaráz. Egyszóval nem titkolózik, hisz eddigi életművének elismertsége távolról sem a titkokon, fortélyokon múltott. Sokkal inkább a tehetségen, az alkotáson, a megalkotáson. A munkán, mondaná ő, egyszerűbben.

Mint kiderül, tulajdonképpen műteremben ülünk.

– Negyvenvalahány éve dolgozom itt, mondja Hartig Sándor. A horvát tengerparton, Promajnál van egy szép műtermem, magam építettem. Szobrokkal van teli. Egy ottani ismerősöm őrzi a kulcsát. Itt soha nem volt műtermem, pedig nagyon jól jött volna. Ebben a két kis szobában dolgoztam, itt készítettem el a bábokat, itt csináltam a szobraimat. Egy élet van itt – egy élet, amely nyomot hagyott maga után. Hát ezek a nyomok – mutat a szobrokra.

A legnagyobb része az egésznek az, ami itt nem látható, nem is érzékelhető, az maga a munka, az alkotás folyamata. A szobrászat . . . Az egyedüli művészet, amelynek két lege van: a legszebb és a legpiszkosabb is. Én a művészet legjobb kifejezőjének tartom, hisz alkotáskor mind a tíz ujj közreműködik, ezenkívül az ember össz érzékszerve. Ha megalkotja a szobrot, a szobrász érzékszervein keresztül életenergiát visz át a szoborba. A gipsz élő anyag, amelyet isteni módon kell megalkotni és belelehelni valamit, ami a „lelke” lesz, amitől szinte él . . . Persze, ismernem kell az embert kívülről is, belülről is, tudnom kell, milyen a lelkivilága, hogyan gondolkodik: a munka végső kimenetelét ez adja, ez formázza az anyagot. Mert mi a tartalom a szobornál? Valójában az, ahogy nézed és egy bizonyos kontaktust teremtess vele, szellemi kapcsolatot. Ami engem illet, ez különösen Antić szobránál jut kifejezésre. Hogy született meg a szobor? Miroslav Antić a barátom volt. Sok évvel ezelőtt, vele együtt, elsőként indítottuk el a Májusi Játékokat. Huszonöt évi munkásság után Szerbia Köztársaság nagydíját kaptuk meg (Gál László, Miroslav Antić és én). Életem legszebb elismerése ez a díj, mindegyik közül a legkedvesebb. A megfogalmazása is nagyon jólesett: „A gyerekekért és a gyerekekkel való huszonöt éves munkásságáért.” Annak igazolását éreztem ebben az elismerésben, hogy a pályafutásom is gyerekek tanításával kezdődött. Később a bábszínházban felnőtteket tanítottam arra, hogyan kell a gyerekekkel játszani. És Miroslav Antićtal egy dolgot csináltunk. A Májusi Játékok szervezése alkalmat adott annak keresésére, hogyan érhető el maximálisan a gyerek tehetségének kibontakoztatása, annak megnyilvánulása. Miroslav Antić a munkán kívül is a barátom volt. Mielőtt ehhez a nagyszoborhoz hozzákezdtem volna (halála után, 1993-ban), újraolvastam a verseit, egy hétig hagytam, hogy „kovászolódjon” bennem. Közben megszületett előttem egy szimbólum, hogyan is nézhetett ki egy ember, aki ilyen verseket írt (mármint abban a korszakában, amikor az *Egy szőke hajtincset* írta – láthatod, ez nem egy megfáradt ember arckifejezése!), és ugyanakkor egy olyan ember, aki a távolba látott és megírta jövőjét. Wanyek Tivadart is ismertem, az igaz, de nem állt ennyire közel hozzám, mint Antić, viszont negyvenegy évig ismertem. A szobrát halála évében (halála után), 1981-ben csináltam. Wanyek Tivadar és Majtényi Mihály jó barátok voltak. Majtényi hét éve nem volt az élők sorában, amikor a szobrot készítettem róla. Erre épp Wanyek Tivadar és Majtényi Mihály barátsága adott okot. Amikor már magam is úgy gondoltam, hogy befejezés előtt állok, elhívtam Wanyek Tivadart, jöjjön el hozzám, nézze meg a szobrot, amin épp dolgozom. De nem mondtam meg neki, kinek a szobra lesz. Alighogy bejött, megpillantotta a szobrot, és rögtön azt mondta: „Állj meg, ne csinálj rajta semmit!” És anélkül, hogy én bármit is szólaltam volna, beszélni kezdett Majtényiról. A szobor tehát úgy született meg, hogy Wanyek leállított a munkámban, vagyis Majtényi

szobra Wanyek kritikája alapján olyan, amilyen. Közvetlenül előtte még egy kritikusom volt: Majtényi Mihály felesége, Panna néni. Ő is a kérésemre jött el, emlékszem, a Forum kocsjával érkezett. Arra kértem, hogy üljön itt, nézze, ahogy dolgozom a szobron, és ne szóljon bele, csak akkor, amikor „az ő Miskája már annyira jó lesz, hogy el tudja úgy fogadni”. Ez pontosan így is történt. Egész délelőtt ült, kávét ivott, cigarettázott, én dolgoztam, közben beszélgettünk – illetve ő beszélt nekem, választ sem várva, mert tudta, hogy alkotás közben sohasem beszélek. Néhány órányi munka után leállított: „Most tessék megállni – ez az én Miskám, csak még a pipa hiányzik a szájából.” Mert attól mindig csak lefekvéskor vált meg. Majtényi Mihály szobráról sokan mondták, hogy nagyon kifejező, hogy „jobban hasonlít rá, mint az »eredeti«”. Ez lehet, hogy túlzás, de az észrevétel hitelességét mégsem vonhatom kétségbe. Mert ha anyagból szobrot csinálunk, a hasonlatosság mellett el kell érni azt is, hogy az anyag „megszóljon”, vagyis a megszólalásig hasonlítson, de nem a szobor, hanem az anyag. Ez annyiból áll, hogy bizonyos részleteket az arcon a többinél sokkal jobban kihangsúlyoz az ember, de ugyanakkor a kihangsúlyozott rész annyira összhangban van a többivel, hogy a szemlélő nem érzi meg az egészben a túlzást. Tehát nem egyszerű hasonlatosságról van szó. Ha egy arcot gipszbe öntök, és azt pozitívan kihozom, az egy jelentéktelen dolog, pedig pontosan ugyanolyan, mint az arc. Viszont ilyenkor látszik, hogy mennyire semmitmondó az anyag. De ha az anyagba „alkotom” az érzéseimet, meglátásaimat, mondanivalómat, akkor válik élővé a szobor, az előbb említett „eltúlzott” részleteknek köszönhetően. Todor Manojlović szobrán is vannak eltúlzott dolgok. De én nem róla mintáztam a szobrot, hanem a művei alapján. A célom az volt, hogy ne Manojlovićot, hanem a tehetségét tükrözze a szobor. A belső értékeit.

– Említette, hogy tanítónak indult . . .

– Mindig is az szerettem volna lenni. Az apám is tanító volt. Tizenegyen voltunk testvérek, és közülünk nemcsak belőlem lett tanító. Anyám a nyolcvanhatodik évében járt, amikor ezt a szobrot formáztam róla, egyébként kilencvenöt évig élt. Tizenegy gyereket szült, ebből ötöt hat év és három hónap alatt. Én sorrendben a nyolcadik vagyok. Anyám eléggé érleyes asszony volt, de hát tizenegy gyereket nem is lehetett volna másképp fölnevelni. Egyébként nagy optimizmussal nézett mindig a jövőbe. Egy elemi fejezett be mindössze – nyolcéves korában cselédnek adták –, megtanult írni-olvasni a háború előtti iskolában. De többet olvasott életében mint én. Hetvenöt, nyolcvanéves korában is sokszor mondta: „Gyere, fiam, hogy megmondjam neked, mi újság a nagyvilágban!” Sok mindenről ő informált engem, hisz szenvedélyes rádióhallgató volt, rengeteg újságot olvasott, de a drámákat is szerette. Apánk ezzel szemben finom lélek volt, művészember. Hegedűn játszott és orgonált a nagybecskereki evangélikus templomban. Mikor a kezét rátette a billentyűkre,

megállt a forgalom a Dušan cár utcában. Én legalábbis úgy éreztem. A saját gyerekei alkották a kórust: ott álltunk körülötte és énekeltünk. Egyszóval, nem csoda, hogy vonzott a tanítói pálya. A felszabadulás után '46-ban kezdtem el dolgozni Gyálán. Egy iskolaévet dolgoztam ott, s ez volt az első év az életemben, amikor olyan jólesett, hogy „kijöhet” végre belőlem a szeretet, nagyban. Egyévi munka után katonának mentem, utána visszakerültem Nagybecskerekre. Tíz évig dolgoztam a tanügyben, a négyes, majd a hármas számú Magyar Elemi Iskolában, végül a Sonja Marinkovičban. Mindhárom helyen tanító és igazgató is voltam egy személyben, illetve a Sonjában igazgatóhelyettes. Nagy létszámú osztályokat tanítottam, volt 48 fős csoportom is. Külön fejezetként maradt meg bennem az inasiskola, ahol magyart, földrajzot, történelmet adtam elő átlagosan harmincéves, felszabadult mestereknek, akik kitanulták ugyan a szakmát valamelyik mester műhelyében, de erről nem volt írásos dokumentumuk. A felszabadulás után vált kötelezővé az inasiskola. Szívesen emlékezem erre is, hisz külön érdekességet az adott a dolognak, hogy a tanulók többségénél fiatalabb voltam. Egy évet a hármas számú iskola ún. „kisegítő” osztályában dolgoztam, és igazán gyönyörű élményt jelentett ezekkel a szellemi fogyatékos gyerekekkel dolgozni, haladni velük lépésről lépésre, látni a szülők örömét, ha a gyerek fejlődésében akár egy kevés pozitív változást is észleltek . . . Ez a tízéves tanítói pályafutásom utolsó éve volt már, el is határoztam, hogy átképezem magam defektológusnak, viszont épp akkor, 1956-ban, február 3-án vált hivatásossá a nagybecskereki bábszínház.

– Ennek voltak-e előzményei?

– Kétéves előzménye volt. Ötvennégyben ugyanis a Petőfi Sándor Művelődési Egyesület keretében bábszínház-alosztályt alakítottam. Nagy újdonságnak számított ez akkor, özönlött a gyereksereg. Hogy jutottam az ötlethez? Ennek is konkrét előzménye volt. Ötvenháromban a belgrádi bábszínház vendégszerepelt a városban az *Ugró-bugró labdácskával*. Elvittem az osztályomat az előadásra. Legegyszerűbben így mondhatnám el: mikor besötétedett a teremben, akkor láttam, mit jelent a báb. A báb varázsa. Láttam, hogy élík át a gyerekek az előadást. Akkoriban én már szobrász voltam. Az előadás után világossá vált előttem, hogy csak idő kérdése, mikor fogom megcsinálni életem első bábját. Egy hét múlva készült el Marci. Fából faragtam, marionett báb volt. Persze csak próbaként csináltam, hogy lássam, képes vagyok-e ilyesmire. És Marci mozgott, mert azt csinálta, amit én akartam.

– Hogyan határozhatná meg mi a báb tulajdonképpen, és mit jelent a báb a gyerekeknek?

– A lényeg a következő: a báb nem engedelmes lény, hiszen nincs se lelke, semmije. Egy fa- vagy rongydarab. Akció nélkül, vagyis ha nem veszed a kezedbe, báb marad, halott tárgy. Nem az a báb, ha én csinállok egy macskát,

egy kutyát, egy farkast, amely a megszólalásig hasonlít arra az állatra. Soha élő farkast nem lehet csinálni anyagból. Hogy a gyerekben felébresszem a képzettársítást a farkas iránt, ahhoz nem az kell, hogy a báb utánzat legyen, mert a gyerek attól fél. Az igazi értelem, az igazi játék a gyerekben van. Pl. ha porból, vízből levest főz, sárból kalácsot gyúr, az leves, az kalács, ha rákérdezzük. Tehát nekem vigyáznom kell, hogy az én formám ne hasson a gyerek fantáziájának formájára. Jogosan mondhatja egy farkast utánzó bábra: „Az én farkasom nem ilyen, hanem lila vagy zöld, nem ilyen a farkas.” Tehát mitől báb a báb? Báb akkor lesz egy fadarabból vagy egy rongydarabból, ha a bábos kezébe veszi, önmagát viszi át a báb mozgásával, játékaival, azzal, hogy a báb keze elmegy jobbra, a feje balra, ebből lesz a báb. Az, ami a gyereket nem riasztja el. Tőlem így, amilyen vagyok, lehet, hogy elriadnának. De ha bemegy a bábos a színre, és önmagát farkassá, egérré változtatja, és úgy mutatja be a dolgokat, hogy ez fehér, ez fekete, ez jó, ez rossz, azzal formázza azt a kisgyereket, aki nézi. Formázza, hogy ítélőképessége legyen.

– Hogyan születnek Hartig Sándor bábjai?

– A babszerkesztés formulája, az ötlet soha nem légből kapott. Mondjuk így: megyek az utcán. Látok egy arcot, egy formát. És eszembe jut, mit tudnék ebből a formából csinálni. Ugyanakkor persze látok még kettőt, de nálam az első a lényeg, az az enyém, mert az tűnt fel. Azt viszem haza magamban. Otthon aztán felhasználom, megformázom, megcsinálok. Rajz is kell hozzá, persze, hogy lássam, hogyan néz ki az ötletem, ami legtöbbször csak indítóok. Ha az anyag a kezembe kerül, előjön az a láz ami vezet, és legtöbbször nem a rajz alapján alakul ki a báb, hisz nagyon lényeges lesz az alak, a szín is . . . Alkotni a bábót azt jelenti, hogy én a gyerekvilágot alkotom. Egyelőre tapogatok persze, de azt hiszem, nagyon közel állok hozzá. Az alkotás? Egy feszültség és kész. Mármint a báb. Nem javítgatom. Ezek szerint soha nem fejezem be őket egészen (mint ahogy a szobrokat sem). De nagyon szándékosan teszek így. Azért, hogy a szemlélőnek legyen mondanivalója. Félreteszem tehát amit alkottam, és egyáltalán nem veszem többé figyelembe. Nagyon jó ez: az ember minden alkotással újjászületik. És meghal. Ugyanakkor viszont ez jó is meg nem is. Jó, mert nekem jólesik. Nem jó, mert áldozata vagyok ennek a tehetségnek. Míg más délutánonként vagy este elnyúlik az ágyon és pihen, addig én, ha le is fekszem, bennem az alkotás folyamatban van. De nem cserélnék mással mégsem, mert hetvenegy évet megértem így, és mert szeretem, ha az élet, miközben folyik, zajlik is, persze csak akkor, ha tudom, hogy útközben nem fogok elsüllyedni.

– Mi foglalkoztatja mostanában?

– A bábszerkesztés mint olyan. Kutatom a dolgokat, és merem állítani, ennyi év után (szerkesztettem bábót, játszottam és rendeztem bábjátékot, 12 évig az Újvidéki Televízió bedolgozó munkatársa voltam, többek között Fülü és Csali is itt születtek, ebben a szobában), hogy a bábok megszerkesztése a jövő bábjátékot tartalmilag, formailag változtatni fogja. Mert a báb az ember képzeletvilágának a megalkotott figurája. Ha az ember nem csinálna bábót, báb nem lenne a világon. De ha megcsinálja és otthagyja, az még mindig nem lesz báb. Viszont ha a bábosok kezébe adom, produkció lesz belőle. Mert „én vagyok a bábos, tehát én vagyok a báb is”. Ezért a jövő bábszínházát inkább a bábosok színházának nevezném el. A bábok színháza nem tud előadást adni. És még valami nagyon fontosat el kell itt mondanom. Ezek a dolgok, amelyekkel a gyerekek manapság el vannak árasztva – a tévé, a video, a rajzfilmek, de még a diszkó is – nagyon alacsony érzelmeket fejlesztenek ki náluk. A gyerekek nem báboznak, mert nem tudják, hogyan kell egy bábót megszerkeszteni. Arról, hogy mit jelent a bábszerkesztés, a bábjáték, írtam már valamit, de meg szeretném írni bővebben, szakszerűbben. A céloom ezzel az, hogy a gyereksereg ne legyen passzív szemlélő. Menjen haza, és mondja otthon: „Láttam bábokat, és én is akarom csinálni!” Tegyen meg ezt-azt, essen át az alkotás folyamatán, élje át, amit én átélek bábkészítés közben. Az, hogy örökké csak heten–nyolcan legyenek a bábosok, és abból éljenek, hogy azokkal játszanak a gyerekeknek, akik passzív szemlélők csupán, az a társadalomnak ebben a korában nagy mulasztás. Mert mi a lényeg? Ha a gyerek elkezd alkotni a saját bábját, abba beleviszi mindazt, amit egy alkotó belevisz – elsősorban szeretetet, képzeletvilágot. Így kell erre a dologra nézni: ha a legkisebb egeret csinálom is, az én vagyok, egérre hasonlít, ha nyulat csinállok, nyúlra hasonlít. Itt a legértékesebb az, hogy a gyerekeknek alkotás közben felszínre kerülnek az érzelmei, de ugyanakkor kristályértékű emberi tulajdonságokat épít magába. Felszabadul, szárnyat kap a képzeletvilága, kivetkőzik magából, és elkezd játszani. Játsszik egy kutyát, egy libát, egy egeret. Erre, hogy saját magán kívül valaki mást vagy valami mást játsszon, csak az emberi lény képes. Én az ellen, hogy a gyerek rossz rajzfilmeket néz, ahol a megoldás mindig a dinamit és nem a párbeszéd, életem utolsó napjáig fogok harcolni. Ilyen rajzfilmek mellett ne is várjuk el, hogy a jövő nemzedék a zöld asztal mellett dönt majd: inkább kimegy a zöld mezőre és háborúzni fog. Miért mondom tehát, hogy szerkesszen bábót a gyerek? Tíz éve vagyok szelektora a gyerekrajzoknak, láttam, mit alkotnak a gyerekek, és meggyőződésemm, hogy ha művészekről és művészetről van szó, nekem inkább a gyerek a művész, nem a felnőtt ember. Mert a gyereknél az alkotás igazi és egyetlen forrása az érzelem. Én mostanában olyan dolgokból szerkesztek bábokat, amelyeket más észre se vesz, pedig teli velük a ház, mint szemétkihordáskor a konténerek. Ezek a mosószeres, vitaminporos,

ecetes meg egyéb műanyag flakonok a formák. Ebből indul ki minden. Ez itt a fogójával együtt a csacsi profilja, emez kettévágva a krokodil szörnyű állkapcsa lesz, ez itt pontosan a kecske kobakjának mintájára készült . . . A forma tehát ez, amely így ahogy látod, még nem mentes a használati mivoltától. Áthúzom tehát harisnyával vagy ruhával, és megszabadultam a doboztól. A többi már csak applikáció. Ez a fajta bábkészítés az én eredeti fölfedezésem, és nekem értékesebb, mint amikor a Csizmás Kandúrt készítettem nagy lázban a feleségemmel, Gizellával együtt (hisz amióta bábozok, mindig én terveztem, ő varrta a bábok kosztümjeit). Az ilyen fajta bábót, amit én most csinálok, minden gyerek megcsinálhatja. Ha megnézed a testrészeket, mit látsz a farkason? Cipőkefe szőreit, babszemeket, egy fél régi fogkefét, az asztmapumpám fedelét, gombokat. Vagyis elsorolhatnám a gyerekek, hisz látja, miből van a farkas: ezzel a részével cipőt pucolok, ezt megeszem, ezzel fogat mosok, ez segít nekem a nehéz légzésnél, ezt felvarrom az ingemre. De a gyerek mindezt elfogadja, csak nem így, részletezve. Ez az elfogadás gyújtja ki aztán a fényt, az alkotó sötétségben, s ez a fény teszi majd világossá a képzeletvilágát. A báb pedig, már mondtam: a gyerek képzeletvilágának megtestesítője. Ha megszólal, akkor a gyerekek a valóság szólal meg, nem pedig az én bábom, az én szövegem. A bábjáték anyagban jelentéktelen, hatásban elérhetetlenül nagy. De miért? Mert a gyerek csinálja naggyá. Vagyis ki a nagy a körláncban? Sem a báb, sem a bábos. A gyerek az.